

6. De Wormkruid-Associatie

Tekst Henk van der Scheer

Het afgelopen jaar heb ik u kennis laten maken met een paar plantengemeenschappen. Dit is de laatste bijdrage in deze serie, maar die had ook aan het begin van de serie niet misstaan. Het betreft de Wormkruid-Associatie behorend tot de Klasse van de ruderales gemeenschappen die iedere keer haar plaats moet bevechten op plekken waar de mens met kaalslag en vernieling bezig is geweest.

Vaak is er op ruderales plekken, dat wil zeggen op plekken waar het milieu door de mens is verstoord, materiaal van elders aan het substraat toegevoegd. Meestal gaat het dan om stenig materiaal, bijvoorbeeld op bouw- en industrieterreinen, op wegbermen en op spoorwegemplacements. Soms ook wel op verwaarloosde tuinen, trottoirs en plantsoenen. Als imker kun je hier *guerilla gardening* uitoefenen door zaadbommen op zulke plekken achter te laten. In 2011 was dat een hype op het imkerforum. Greenpeace Nederland heeft zelfs lesmateriaal uitgegeven over het vervaardigen van zulke bommen met als titel *Help de bijen*.

Boerenwormkruid en bijvoet

Onder de Klasse van de ruderales gemeenschappen vallen vier Verbonden. Eén daarvan is het Wormkruid-Verbond. Dat Verbond omvat drie Associaties en op één daarvan ligt dit keer de focus: de Wormkruid-Associatie. Die omvat een hoog opschietende gemeenschap, een ruigte van overblijvende planten waarin vooral de gele bloemenschermen van boerenwormkruid (*Tanacetum vulgare*) en de groengrijze planten van bijvoet (*Artemisia vulgaris*) opvallen. Daarnaast komen er meerdere soorten grassen voor, met vaak wortelstokken waardoor ze zich gemakkelijk vegetatief kunnen uitbreiden. Kweek (*Elytrigia repens*) is daar één van. Andere soorten die in deze gemeenschap kunnen groeien zijn: duizendblad (*Achillea millefolium*), grote brandnetel (*Urtica dioica*), ridderzuring (*Rumex obtusifolius*), gewone berenklauw (*Heracleum sphondylium*), Sint-Janskruid (*Hypericum perforatum*) en vlasbekje (*Linaria vulgaris*). Daar zitten dus planten tussen die heel aantrekkelijk zijn voor bijen.

Boerenwormkruid is worm-afdrijvend

Het boerenwormkruid is een kensoort van de Associatie, net als de jaren geleden ingevoerde exoot Canadese guldenroede (*Solidago canadensis*). Boerenwormkruid is een vaste plant, die 60–120 cm hoog kan worden, afhankelijk van het milieu en de omstandigheden. Dit jaar kwam ik in de omgeving van Brummen uitzonderlijk veel planten tegen met stengels van zeer geringe lengte, zo'n 20–30 cm hoog. Een gevolg van langdurige droogte. De planten bloeien met

Veldgids Plantengemeenschappen van Nederland.
Foto Richard de Bruijn

platte schermen, die uit tientallen geelgekleurde bloemhoofdjes met alleen buisbloemen bestaan. Die bloemhoofdjes staan in schijnschermen zeer dicht opeen en geven het scherm de stevigheid als van een kussentje. De botanische naam *Tanacetum* is vermoedelijk afgeleid van het Oudgriekse woord 'athanasia', dat 'onsterfelijkheid' betekent. De plant heeft deze naam waarschijnlijk te danken aan het feit dat de bloemen niet makkelijk verwelken en lang hun gele kleur behouden, maar het kan ook duiden op een soort levensdrank die er vroeger van werd gemaakt. In de plant komt het giftige thujon voor dat worm-afdrijvend is, vooral van spoel- en lintwormen en aarsmaden. Vandaar de naam 'wormkruid'. Ook werd het kruid vroeger gebruikt tegen overlast gevende plaagdieren zoals muggen, mieren,

Duizendblad. Foto Henk van der Scheer

Boerenwormkruid. Foto Henk van der Scheer

vlooien en wormen. Het werd onder andere bij keukendeuren geplant (tegen mieren), in slaapkamers in tuitjes gehangen (tegen vliegen en muggen) of in kippenhokken gehangen (tegen bloedluis). Boerenwormkruid speelt een belangrijke rol in de levenscyclus van verschillende diersoorten, zoals nachtvinders, bloemwantsen en galmuggen.

Bijvoet is een windbestuiver

Soms kom je in de natuur kruiden tegen die wel erg veel lijken op struiken. Een voorbeeld daarvan is bijvoet uit de familie van de Compositen (Asteraceae). Bijvoet is een kensoort van het Wormkruid-Verbond. Het is een plant die vanuit de overblijvende wortelstok in de loop van de lente en zomer pijlsnel groeit en soms wel manshoog kan worden. De bloemhoofdjes met piepkleine bloemetjes lijken nauwelijks op de hoofdjes van de meeste compositen, die immers bijna altijd fraaie kleuren hebben. De soort is dan ook een windbestuiver. De mannelijke bloeiende bloemetjes produceren enorm veel stuifmeel dat door de wind wordt verspreid. Dat stuifmeel is sterk allergen (dat wil zeggen dat het een sterke allergische reactie kan oproepen) en daarmee is bijvoet tijdens zijn bloeitijd van augustus tot september een van de belangrijkste kruidachtige hooikoortsplanten. De bijvoet in Europa is een zwak aromatische plant. Hij wordt gebruikt als keukenkruid en medicinaal over de hele wereld. In Korea en Japan gebruikt men daartoe veelal de wijde alsem (*A. princeps*). Dat is de Oost-Aziatische versie van de Europese bijvoet.

Bijvoet dankt zijn naam waarschijnlijk aan het verhaal dat de Romeinen bladeren van de bijvoet in hun sandalen stopten om op die manier te voorkomen dat ze voetproblemen opliepen tijdens de lange dagmarsen die ze in hun legioenen aflegden. Afbeeldingen van bijvoet verschijnen op de 15e-eeuwse kapitelen die de gewelfribben dragen van de Maastrichtse Sint-Servaasbasiliek. Reden daarvoor is waarschijnlijk het volksgeloof dat de plant het vermogen zou hebben de duivel te weren.

Ten slotte: bijvoetbladeren zijn ook te gebruiken tegen muggen. Dat deden de Mongolen al, die vroeger in Midden-Mongolië geteisterd werden door wolven Mongoolse grote muggen (ter grootte van kleine garnaaltjes). Ze zetten de Mongoolse bijvoetplant (met zijn typische blauwachtige, harige, sappige bladeren) in om de muggen te verjagen op de Mongoolse vochtige grasvelden. Ze hadden bemerkt dat wolven de planten vertraptten ten tijde van muggenplagen, zich vervolgens wentelden in de bladeren, om aldus hun vacht te vrijwaren van muggen. De plant bezit namelijk een natuurlijk aroma dat muggen verjaagt. Mongoolse veehouders en boeren levend in joerten (grote tenten) oogstten de bladeren uit streken rijk aan bijvoet. Men legde de bijvoet in potten of op schalen, boven op smeulende gedroogde paardenmest. De sterke witte rookontwikkeling die hierdoor ontstond, dreef vanuit de talrijke joerten over de graaslanden. Aldus verdreven ze de muggen die anders als gele dekens de paarden, schapen, honden en mensen bedolven. Al dit soort wetenswaardigheden zijn te lezen op nl.wikipedia.org/wiki/Bijvoet.

Gewone berenklauw. Foto Herbarium.be

Bijvoet. Foto Henk van der Scheer

Akkerdistel met daarachter mais. Foto Henk van der Scheer

Rewilding, een onderwerp voor volgend jaar

Ik heb met veel plezier dit jaar een aantal plantengemeenschappen de revue laten passeren. Volgend jaar wil ik u wat meer vertellen over natuurontwikkelingsvisies en dan met name over 'rewilding', oftewel het verwilderen van de natuur. Dat sluit aardig aan bij de hier besproken plantengemeenschap te vinden op ruderaal plaatsen.

Over het verwilderen van de natuur is onlangs het boek *Rewilding in Nederland* verschenen. Het boek is eigenlijk een essaybundel geschreven door meerdere wetenschappers, met name uit Wageningen, en deskundigen van organisaties en verenigingen zoals Natuurmonumenten op verzoek van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV). Natuurbescherming is van huis uit een conservatieve bezigheid, schrijven de auteurs. Vaak draait het om schadebeperking bij wat de mens heeft aangericht in de natuur. Een eerste houvast daarbij is terugkijken naar hoe een natuurlijke situatie ooit was. Rewilding is daarentegen juist een activiteit waarbij vooral vooruit wordt gekeken. Zo bezien zet het de traditionele natuurbescherming op haar kop. Rewilding is ook tot de imkerij doorgedrongen en ook daar zult u over lezen. 🍷

Vlasbekje. Foto Ivar Leidus